

Crkva na Internetu: stavovi studenata teologije prema aktivnosti Katoličke crkve u novim medijima

---

Jurina, Helena

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:828269>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-04-18**

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository of evaluation works](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Helena Jurina

**Crkva na Internetu: stavovi studenata teologije
prema aktivnosti Katoličke crkve u novim medijima**

Završni rad

Zadar, 2018.

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Preddiplomski sveučilišni studij sociologije(dvopredmetni)

Crkva na Internetu: stavovi studenata teologije prema
aktivnosti Katoličke crkve u novim medijima

Završni rad

Student/ica:

Helena Jurina

Mentor/ica:

Dr. sc. Dražen Cepić

Zadar,2018.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Helena Jurina**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Crkva na Internetu: stavovi studenata teologije prema aktivnosti Katoličke crkve u novim medijima** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

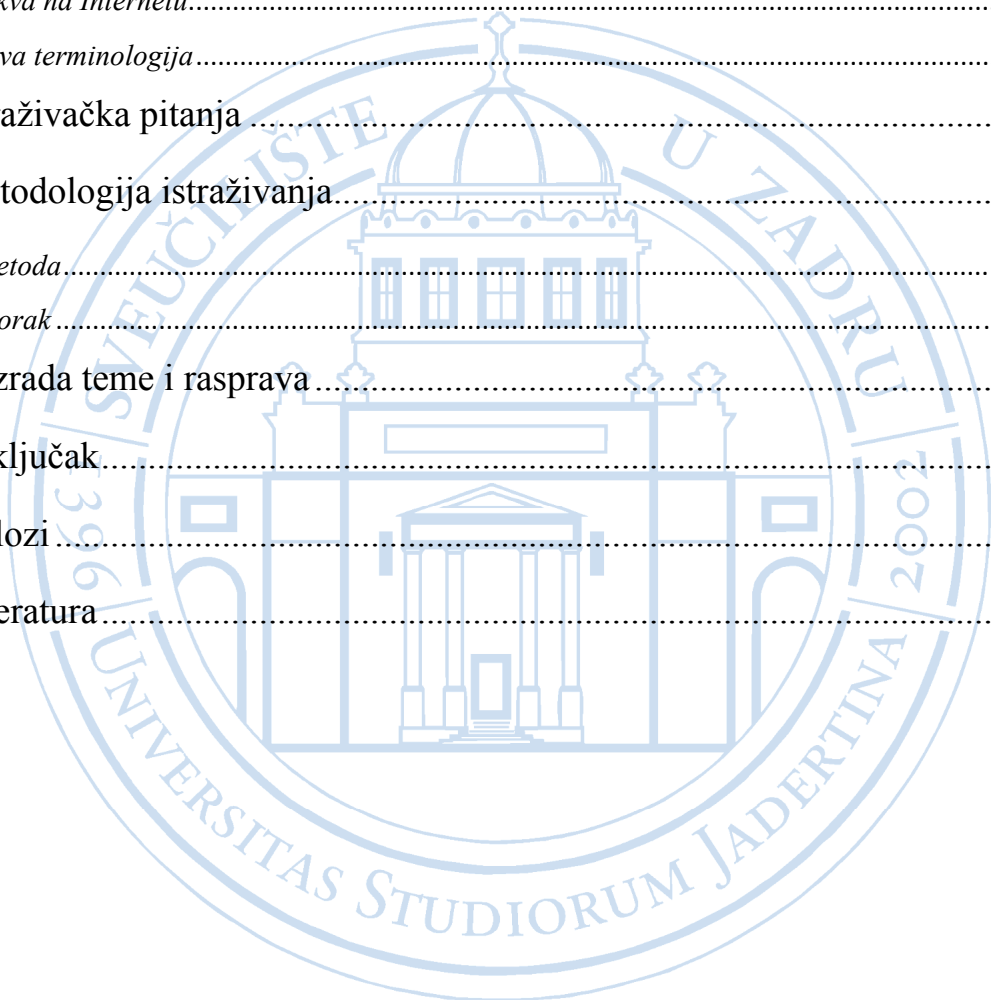
Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 24. rujan 2018.

Sadržaj

1. Uvod.....	6
2. Predmet i cilj istraživanja.....	8
3. Teorijska koncepcija	9
3.1. Crkva i religioznost	9
3.2. Crkva na Internetu.....	9
3.3 Nova terminologija.....	11
4. Istraživačka pitanja	13
5. Metodologija istraživanja.....	14
5.1. Metoda.....	14
5.2. Uzorak	14
6. Razrada teme i rasprava	15
7. Zaključak.....	22
8. Prilozi	23
9. Literatura.....	31

Crkva na Internetu: stavovi studenata teologije prema aktivnosti Katoličke crkve u novim medijima

Sažetak

Rad se temelji na mišljenjima studenata teologije Sveučilišta u Zadru o Crkvi na Internetu. Dovodi se u pitanje to smatraju li studenti da se uopće Crkva kao tradicionalna institucija treba uključivati na Internet i mijenja li to tradicionalni doživljaj religije kod ljudi. U radu se dotiču pitanja koja su vezana za produbljenje vjere putem Interneta te pitanja vezana za promoviranje Crkve na Internetu radi prikupljanja većeg broja članova. Rezultati istraživanja ukazuju na to da studenti teologije općenito imaju pozitivan stav prema uključivanju Crkve na Internet i njenoj promociji u virtualnom svijetu, no također postaje i jasno vidljivo kako sugovornici/ice smatraju da Crkva i dalje ima svoje čvrste temelje u onom tradicionalnom obliku te vide njeno uključivanje na Internet samo kao pomoć već postojećim vjernicima za lakše prakticiranje vlastite vjere.

Ključne riječi: religioznost, Crkva, Internet, vjera

The Church on the Internet: the attitudes of students of theology to the activities of the Catholic Church in the new media

Summary

The paper is based on the opinions of the students of theology on the University of Zadar on the Church on the Internet. The paper questions whether students believe that the Church as traditional institution should be included on the Internet and if that changes the traditional experience of religion among the people. This paper touches the issues that are related to the deepening of the faith over the Internet and issues related to the promotion of the Church on the net to retrieve a larger number of members. The results of the research suggest that the students of theology in general, have a positive attitude towards the inclusion of the Church on the Internet and its promotion in the virtual world, but also becomes and clearly visible how interviewees believe that the Church still has its a solid foundation in the traditional form. They see her inclusion on the Internet just like the help of already existing faithful to make it easier for you to practice your own faith.

Key words: religion, Church, Internet, faith

1. Uvod

Katolička Crkva, kao institucija, već stoljećima predstavlja iznimno važan aspekt života velikog broja ljudi u gotovo svim dijelovima svijeta. Danas, kada je razvoj tehnologije na svom vrhuncu, sve više i više ljudi koristi se Internetom i raznim društvenim mrežama te one također postaju jedan od neophodnih aspekata ljudskog života.

Prema Internet WorldStats (2018), danas se oko 54% ukupne svjetske populacije koristi Internetom. Strujić (2017) navodi kako mediji nadržavaju granice sredstava za informiranje te oblikuju jedinstveni stil života svakog pojedinca koji snažno utječe i na religiozno područje. Također, Strujić (2016) ističe da je važno za naglasiti to kako Crkva traži načine suradnje s medijima, ali istovremeno i upozorava na mnoge opasnosti koje Internet sa sobom nosi. S obzirom na to, javlja se pitanje treba li se Crkva uključivati na Internet i može li to njezinim članovima pružiti jednako ili čak bolje iskustvo.

Novak i Valković (2016) ističu veliku važnost utjecaja internetske komunikacije na odrednice vjere te naglašavaju snažan utjecaj novih medija koji predstavljaju jedinstven izazov za Crkvu i cijelu njenu zajednicu. Javlja se novi način prisutnosti Crkve u javnosti te način na koji Crkva pokušava predstaviti život i djelovanje vlastite zajednice. Upravo je komunikacija među članovima ta koja se ističe kao glavni čimbenik stvaranja takve nove zajednice u virtualnim prostorima (Novak i Valković, 2016).

Campbell (2012) prema Novak i Valković (2016) navodi kako se religioznost današnjeg čovjeka ne može razumjeti ako ne razumijemo sam način na koji pojedinac živi svoju vjeru u virtualnim prostorima. Pri tome se dovodi u pitanje to kako pojedine vjerske prakse na Internetu utječu na prakticiranje vjere u stvarnom životu kod ljudi. Također, Novak i Valković (2016) navode kako su istine vjere unutar tradicionalnijih religija vrlo jasno definirane, dok je unutar virtualnog prostora moguće dobiti neograničen broj različitih tumačenja te se upravo u tome očituje ta sloboda izbora, to jest „legitimizacija“ i prihvaćanje autoriteta ostavljena na izbor svakom pojedincu.

Virtualni se prostor danas sve manje smatra kao alternativa stvarnom životu, a sve više kao primarna sfera društvenog života. Na temelju toga, u ovom ću se istraživanju osvrnuti na važnost Crkve kao institucije na Internetu. Za potrebe ovog istraživanja intervjuirani su studenti teologije sveučilišta u Zadru čiji je fokus usmjeren ka objašnjenju smatraju li da bi se

Crkva trebala uključivati na Internet, odnosno društvene platforme te razmišljaju li jednako o Crkvi na internetu kao i o tradicionalnom obliku Crkve.

2. Predmet i cilj istraživanja

Predmet istraživanja jest istražiti kakva su mišljenja studenata teologije Sveučilišta u Zadru o Crkvi na internetu, a cilj istraživanja je opisati i razumjeti zašto studenti teologije Sveučilišta u Zadru misle da bi Crkva trebala ili ne bi trebala koristiti internet u svrhu proširenja njezinog utjecaja među mladima.

3. Teorijska koncepcija

3.1. Crkva i religioznost

Moro (2013) Crkvu definira kao nevidljivu „zajednicu“ u punom smislu riječi čiji je temeljni cilj jačanje, napredak i vođenje njenih članova crpeći snagu iz zajedništva. On ističe kako sa suvremenim dobom dolaze i mnogobrojni problemi koji narušavaju rad i djelovanje same Crkve pa se s time javljaju i izreke poput: „Bog da, ali Crkva ne!“. Iz toga zaključujemo kako se pojmovi Crkva i religioznost znatno „razdvajaju“. Na to se nadovezuje i Davie (1999) koji, prema Nikodem (2011), navodi koncept „vjerovanja bez pripadanja“ koje se odnosi upravo na to da vjerovanje opada sporije nego sama pripadnost zajednici vjernika.

Nadalje, pod pojmom institucionalne religioznosti Nikodem (2011) ističe: konfesionalnu pripadnost, religijsku samoidentifikaciju, osobno uvjerenje o postojanju Boga, te institucionalnu religijsku praksu. Tu vrstu religioznosti uglavnom nalazimo u onom tradicionalnom obliku koji najčešće povezujemo sa Crkvom kao institucijom. Novak i Valković (2016) navode kako je tradicionalni komunikacijski model Crkve zasnovan na „kulturi knjige“, koja se temelji na tome da je sam odlazak u Crkvu i čitanje Biblije temelj vjerske prakse, i danas izrazito prisutan, ali nije više u tolikoj mjeri dominantan.

3.2. Crkva na Internetu

Religija na Internetu relativno je nova tema, no Novak i Valković (2016) ističu kako se već sada može reći da Crkva na Internetu utječe na religijsko iskustvo kod ljudi. Takav manjak istraživanja može opravdati vrlo brzi razvitak medija i njihovog utjecaja koji je vidljiv u svim područjima ljudskog života. Vjerske zajednice koje su prisutne u virtualnom svijetu imaju razne ciljeve koje žele postići. Menicocci (2005) prema Novak i Valković (2016) navodi neke od njih: predstavljanje života i djelovanja zajednice, širenje evanđelja, jačanje povezanosti između članova i produbljenje vjere te omogućavanje dostupnosti raznim dokumentima i tekstovima (Biblija na različitim jezicima).

Strujić (2017) pod pojmom Crkve na Internetu ističe mogućnost evangelizacijskog djelovanja, zajedničko susretno za brojne ljude gdje članovi mogu pružiti doprinos i

oplemeniti internetski prostor kršćanskim sadržajem koji je svima dostupan u virtualnom svijetu. „Putem društvenih mreža mogu se posredovati kršćanska iskustva, meditacija i molitve, poticati na veću međusobnu povezanost kršćana“ (Strujić, 2017: 480). Među nekima od istaknutijih primjera Crkve na Internetu ističu se službene stranice Hrvatske biskupske konferencije,¹ Informativne katoličke agencije,² Glasa Koncila,³ teoloških fakulteta⁴ te stranice različitih katoličkih udruga⁵ i župnih zajednica⁶. Ističu se također i Facebook,⁷ Twitter,⁸ YouTube⁹ te razne mobilne i ostale aplikacije kao suvremene platforme kojima se Crkva počinje služiti (Strujić, 2017).

Crkva je već 1995. godine otvorila službenu web stranicu te se tako predstavila na Internetu (Strujić, 2017). Internet uklanja autoritarno središte te samim time potiče ravnopravnost i prihvaćanje, no također ističe i to da postoje brojne opasnosti i rizici koje internet unosi u svakodnevni život koje veže uz moralna načela korištenja Internetom što je najčešće povezano s mogućnošću ostvarenja paralelnih i lažnih identiteta na Internetu te prožetošću reklamnim sadržajima. Za korištenje medija u evangelizaciji vrlo je važno uočiti i njihove karakteristike, a to su: dinamičnost, brzina, dvosmjernost, interaktivnost i novi oblici društvenosti (Strujić, 2017).

Mogućnosti koje pruža virtualni svijet iskoristio je i papa Benedikt XVI. 2012. godine kada je otvorio vlastiti Twitter profil na devet jezika koji je u samo 79 dana dostigao tri milijuna sljedbenika. Time je potaknuo i mnoge biskupe i svećenike u Hrvatskoj da se putem društvenih mreža približe članovima svoje Crkve i pozovu ih na aktivno sudjelovanje kako u virtualnom svijetu, tako i u stvarnom životu. Hrvatska bilježi sedamnaest nadbiskupija od kojih šesnaest ima vlastite web stranice koje pružaju informacije iz života i rada same Crkve te njih osam koje imaju otvorene profile na društvenim mrežama (Palac, 2015).

No, Palac (2015) također ističe problem toga što većina web stranica koje postoje nisu redovno održavane, pružaju zastarjele informacije i loš sadržaj pa samim time „odbijaju“

---

¹ <http://www.hbk.hr>

² <http://www.ika.hr>

³ <https://www.glas-koncila.hr>

⁴ <https://www.kbf.unizg.hr>

⁵ <http://kap-dobrote.hr>

⁶ <http://zupa-trnovcica.net/zajednice/285-zoz.html>

⁷ <https://www.facebook.com/vjeraimladi/>

⁸ <https://twitter.com/katolici1>

⁹ <https://www.youtube.com/channel/UCWDiSEk7Zsxy-QWaLEz-5Wg>

vjernike. Iz toga zaključuje kako u Hrvatskoj još uvijek postoji određeni „strah“ od upotrebe Interneta na razini nadbiskupija. Taj „strah“ uvidamo i kada je riječ o Zagrebačkoj nadbiskupiji. Gusić i Skoko (2013) navode da je samo 40% njenih župa prisutno na Internetu s naglaskom na to da se većina njih ne ažurira redovito, a čak 65% tih postojećih stranica ne nudi mogućnost za komunikaciju s posjetiteljima.

Danas je život bez Interneta gotovo nezamisliv. S obzirom na to, cilj je Crkve prepoznati prednosti virtualnog svijeta kao što je brza izmjena podataka i mišljenja te povezivanje udaljenih osoba koje se odvija na društvenim mrežama poput Twittera i Facebooka. Na taj se način javljaju nove virtualne „zajednice“. No, Burilović i Tanjić (2013) također ozbiljno upozoravaju i na to da je crkvena zajednica nezamisliva bez samog iskustva susretom uživo. Palac (2015) također ukazuje na važnost ne samo toga da se vjernicima u virtualnom svijetu ponudi kvalitetan sadržaj i komunikacija, nego i da se ta komunikacija prenese u stvarni svijet. Ukazuje na nužnost same Crkve da se promovira na Internetu te pruži neko novo iskustvo vjere svima onima koji su dio društvenih mreža te tim putem usmjeri vjernike prema susretu uživo.

Prema Burilović i Tanjić (2013) razvoj moderne tehnologije dovodi ljude do traženja novog smisla i utočišta, a upravo im Internet pruža to okruženje koje im treba. Ljudi nalaze utočišta na raznim forumima i stranicama koje predstavljaju izvanjsku stvarnost putem koje traže Boga. „Prva poteškoća je ta što je internet kraljevstvo provizornosti“ (Burilović i Tanjić, 2013: 96). Provizornost se očituje u tome da je gotovo sav sadržaj na Internetu privremen te može nestati bilo kada. Burilović i Tanjić (2013) također navode kako Internet igra vrlo važnu ulogu u proširenju programa i aktivnosti same Crkve.

3.3 Nova terminologija

U kontekstu Crkve na Internetu susrećemo se i s novom terminologijom poput „tržišta religija“ koje se odnosi na zadržavanju starih te pridobivanju novih „mušterija“ putem internetskih mreža kako bi zadržali korak s vremenom (Gazda i Kulla, 2013). Davie (2007) prema Nikodem (2011) navodi kako se pod tim pojmom očituje pozitivan odnos između religijskog pluralizma i same religioznosti. Također se javlja i pojam „geekatolik“ koji označava tehnološke stručnjake za digitalnu komunikaciju i društvene mreže koji su aktivni u

katoličkoj zajednici te čiji je cilj dijeljenje savjeta katoličkim zajednicama, udrugama i župama o poticanju komunikacije na Internetu i širenju evanđelja.¹⁰ Značajan doprinos u istraživanju Crkve i Interneta dao je Helland, koji je 2000. godine uveo termine *religion online* koji se odnosi na vjerske zajednice koje komuniciraju unutar virtualnih prostora s ciljem informiranja o vjeri i *online religion* koje se odnosi na razumijevanje Interneta kao virtualnog prostora unutar kojega se obavljaju razni obredi (Helland, 2000, prema Novak i Valković, 2016).

Mazza (2002) ističe kako je u suvremenom dobu uloga komunikacije među ljudima jedna od najvažnijih značajki što povezuje i sa učenjem i informiranjem pomoću virtualnog svijeta. Time preispituje može li se danas o virtualni svijet poistovjetiti sa stvarnošću. Crkva je oduvijek održavala korak s vremenom, pa tako održava i danas te time pruža lakši pristup informacijama i upoznavanju sa religioznim sadržajem svim svojim članovima. „Mreža razvija prilike za susret, komunikaciju, virtualnu interakciju“ (Mazza, 2002: 129). U vezi s time, ističe se kako se religiozno iskustvo ne može u potpunosti prenijeti na mrežu, niti joj je uopće cilj zamijeniti stvarne, fizičke zajednice ljudi.

---

¹⁰ <http://hr.n1info.com/a198036/Vijesti/Mi-smo-geekatolici.-Evandjelje-sirimo-na-Facebooku-Twitteru.html>

4. Istraživačka pitanja

Istraživačka pitanja koje ovo istraživanje ima za zadatak odgovoriti su:

1. Utvrditi kako život u virtualnom svijetu utječe na iskustvo vjere u stvarnom životu
2. Utvrditi služe li se studenti internetom u svrhu prikupljanja informacija o religijskom sadržaju i održavanju crkvenih obreda (kao servis informacija)
3. Utvrditi misle li studenti da se Internetom može produbiti vjera
4. Istražiti mišljenja religioznih/nereligioznih studenata o tome bi li se Crkva trebala koristiti internetom

5. Metodologija istraživanja

5.1. Metoda

U istraživanju mišljenja studenata Sveučilišta u Zadru o Crkvi na internetu korištena je kvalitativna metoda intervjuiranja. Metoda intervjuiranja činila se najpogodnijom za provedbu istraživanja iz razloga što omogućava dobivanje temeljitih odgovora na postavljena istraživačka pitanja te iznimno dobar i cjelovit uvid u to kako studenti teologije shvaćaju Crkvu u virtualnom svijetu. Nakon definiranja teme, određena su istraživačka pitanja i konceptualna shema. Na temelju toga izrađen je protokol intervjua. Provedeno je 5 polustrukturiranih intervjua sa osobama koje studiraju teologiju na sveučilištu u Zadru. Razgovori su vođeni od svibnja do rujna 2018. godine u Zadru. Svi sugovornici i sugovornice su potpisali suglasnost o sudjelovanju u istraživanju i obaviješteni su o svojim pravima putem obrasca. Intervjui su bili snimani diktafonom te cjelovito transkribirani. Da bi se zajamčila povjerljivost podataka odgovori sugovornika i sugovornica su anonimizirani.

5.2. Uzorak

Što se tiče uzoraka istraživanja, uzorkovalo se ciljano. Intervjui su provedeni s osobama koje studiraju teologiju na Sveučilištu u Zadru. Sugovornici i sugovornice su pronađene temeljem socijalne mreže istraživača. U uzorku od pet sugovornika/ica nalaze se tri osobe muškog spola i dvije osobe ženskog spola u rasponu od 20 do 25 godina. Četvero sugovornika/ica navelo je kako uz teologiju studiraju humanističke znanosti, dok je samo jedna sugovornica navela kako uz teologiju studira jezik. Rezultati istraživanja prikazani su u sljedećem poglavlju slijedeći kodnu listu i slijed protokola.

6. Razrada teme i rasprava

Sugovornici/ice koji su sudjelovali u ovom istraživanju su studenti teologije sveučilišta u Zadru. U njihovim su odgovorima uočeni elementi zadovoljstva studijem teologije na sveučilištu u Zadru te generalno pozitivni stavovi prema Crkvi na Internetu.

Iz odgovora sugovornika i sugovornica vidljivo je kako sam izbor studija naročito utječe na njihovu osobnu perspektivu o samoj vjeri, ali i o osobnom stavu o Crkvi na Internetu. Svi su se sugovornici/ice složili/le kako studiranje teologije ostavlja značajan utjecaj na njihovu religioznost u pozitivnom smislu, što je vidljivo iz citata:

„Pa svakako utječe zato što produbljuje mi određene stvari za koje ja nisam znala. Te tajne te vjerske istine za koje ne znaš jednostavno, neprestano otkrivaš. Taj studij ti pomaže da tu jednu dubinu bez dna neprestano na površinu izvučeš i promatraš i razmatraš i na taj način ti pomaže u tom odnosu s Crkvom i općenito u odnosu s drugim ljudima“ (S_02).

„Na moj, na moj odnos prema crkvi i religiji da, zato što mora utjecat' jer mi samo što obrađujemo crkvene dogme, obrađujemo crkvene statute i obrađujemo što jest religija u njenoj dubini i kako se crkve postavlja prema religiji i prema svijetu tako da mora utjecat' na mene“ (S_01).

Kada je riječ o samom odlasku u Crkvu i pohađanju raznih crkvenih obreda, možemo zaključiti kako sama religioznost ne ostavlja znatan utjecaj na to. Iz odgovora sugovornika S_01 koji navodi kako nije religiozan saznajemo da pohađa Crkvu jako rijetko, to jest samo kada mora:

„Nisam religiozan, trenutno sam agnostički ateist, što znači da ja ne znam da li Bog postoji ili ne postoji“ (S_01).

„Jako rijetko... Zato što mi taj cijeli koncept zajedničke mantrre i .... Prvo zašto ne idem u crkvu je zato što crkva daje podlogu svećenicima, odnosno ljudima koji propovijedaju vjeru, daje im pozornicu na kojoj mogu... mogu vršit propagandu svojih ideja“ (S_01).

Za razliku od njega, sugovornica S_05 ističe kako je vrlo religiozna, no ne pohađa Crkvu jer ne vjeruje u Crkvu kao instituciju te smatra da ju to neće učiniti većom vjernicom.

„Ne idem jer ne vjerujem u crkvu kao instituciju (...) Samim time ne smatram da bi me većim vjernikom ili boljim napravilo pohađanje mise“ (S_05)

Iz toga zaključujemo kako sugovornici/ice ne povezuju nužno religioznost sa pohađanjem crkvenih obreda što navodi i Davie (1999) prema Nikodem (2011) kada govore o konceptu „vjerovanja bez pripadanja“ i „pripadanja bez vjerovanja“ koje je danas sve više zastupljeno.

Nadalje, kada je riječ o samom odlasku u Crkvu, kod ostalih sugovornika/ica također nalazimo znatne razlike u tome koliko često je oni pohađaju, ali i u tome što ih zapravo motivira na samo pohađanje Crkve.

„Paa, mislim idem nedjeljom na misu i to... Pa motivira me nešto što možda puno ljudi ne zna, a to je ta žrtva koja je bila u povijesti koja se sad ponavlja u crkvi koja... To je jedna dimenzija stvarnosti koju naše oči ne vide...“ (S_02).

„Idem barem 3 puta mjesečno... Ne smatram to najvažnijom sastavnicom u životu, ali ipak smatram da bi kao neki vjernik trebao vodit računa o odlascima u Crkvu zbog toga što je euharistija središte vjerskog života. Svako tko se smatra vjernikom trebao bi barem na velike blagdane otić' crkvu“ (S_03).

„Svaki tjedan i za blagdane (...)Ne smatram to kao najvažniju sastavnicu svoga života, al' bez nje to ne bi bio moj život“ (S_04)

Iz odgovora sugovornika/ica S_03, S_04 i S_02 možemo zaključiti kako je kod njih motivacija za odlazak u Crkvu uglavnom povezana sa samim osjećajem vlastite religioznosti te da njima odlazak na misu predstavlja jednu od važnijih sastavnica u njihovom životu. Kod navedenih sugovornika/ica nalazimo ono što Nikodem (2011) naziva institucionalnom religioznošću.

Jedan od glavnih faktora koji iskazuje pozitivan stav prema Crkvi na Internetu jest to da se svi sugovornici/ice općenito služe raznoraznim religijskim sadržajima na Internetu. Većina sugovornika/ica posjećuje stranice radi dostupnosti informacijama koje im trebaju za studiranje, dok samo jedna sugovornica (S_02) ističe kako redovito prati vjerske stranice na društvenim mrežama iz osobnog zadovoljstva.

„Mislim dosta pratim tih stranica, sad ne znam iskreno kako se zovu, ima to mladi i vjera, ima bitno.net i tako uglavnom ima dosta zanimljivih tema, poučavaju te dosta i o životu (...) Te stranice mi zapravo omogućuju druženje, da se družimo, da ulazimo u komunikaciju jedni s drugima, da se upoznajemo, dijelimo iskustva i tako učimo jednostavno“ (S_02).

Kod sugovornika S_01 uviđamo kako postoji problem koji navodi i Strujić (2017), a odnosi se na zaraženost vjerskih stranica raznoraznim virusima i reklamama što predstavlja

izrazit problem kada je riječ o posjećivanju tih stranica. Iz toga doznajemo kako ih studenti često posjećuju i samo iz nužnosti kako se ne bi pretjerano morali suočavati sa reklamnim sadržajima pop-up prozorima itd.

„Ali zašto ja ne posjećujem te stranice, zato što su stranice... više zaražene virusima i... pa pogotovo reklama svakakvim, pop-up prozorima i takvim stvarima“ (S_01).

Nadalje, kada je riječ o produbljenju same vjere svakog pojedinca, ne slažu se svi sugovornici/ice s tim da je to putem Interneta moguće. Dolazi do razilaženja u mišljenju što se očituje u tome da jedan dio sugovornika/ica smatra kako je svako stajalište moguće produbiti putem Interneta nasuprot onima koji zagovaraju to da se vjera može produbiti isključivo osobnim kontaktom u stvarnom svijetu.

Iz navoda onih sugovornika/ica koji smatraju da se vjera može produbiti putem Interneta saznajemo kako vide Crkvu na Internetu u pozitivnom svijetlu. Ali ono što možemo iz njihovih odgovora istaknuti kao bitno jest upravo to da produbljenje vjere putem Interneta znatno ovisi o tome tko stoji iza internetskih stranica s vjerskim sadržajima te o nama samima što možemo povezati sa slobodom izbora koju imamo koristeći se Internetom. To jasno možemo vidjeti iz sljedećih citata:

„Internet je opća pozornica i ti na internetu možeš birat što hoćeš gledat'. Ti ako ideš u crkvu na misu kod svojeg popa, svećenika, on priča što priča i ako ti neko vodi svoju djecu kod tog istog svećenika oni će... oni će slušat, oni ne mogu, ne mogu otvorit drugu stranicu kao na internetu, nego moraju bit tamo.“ (S_01).

„Pa mislim da se može produbiti, ima dosta stranica korisnih, samo je... Baš je pitanje tko stoji iza te stranice, koja je namjera tog čovjeka jer ima dosta slučajeva gdje imamo, možemo reć', pod navodnike, vjerske stranice i iza tog stoji čovjek koji na neki način iskorištava sve te slike kako bi to sve iskrivio i uništio zapravo“ (S_02).

„Mislim da može. Ima par odličnih tekstova na internetu, ne znam, tumačenja vjere i puno drugih stvari koje bi mogle kod nekoga tko je zapustio vjeru ju ponovno probudit' (...) Sami biramo koje ćemo tekstove gledati i ako nam se ne sviđa što vidimo, naravno možemo otvorit' neki drugi za koji mislimo da je bolji...“ (S_04).

Nadalje, nasuprot mišljenjima sugovornika/ica S_01, S_02 i S_04, sugovornici/ice S_03 i S_05 u svojim odgovorima navode kako ne vjeruju da Internet može pomoći ljudima u produbljanju vjere.

„Pa... Smatram da je za produbljanje vjere potrebno promišljanje i razgovor s drugima, ali i sa samim sobom. Internet može pomoći samo u pronalasku literature

koju netko tko želi produbiti vjeru može koristit kao pomoć samo i... Od mnogih vjerskih stranica nema baš puno koristi u produbljanju vjere“ (S_03).

„Pa to sve zavisi od čovjeka do čovjeka... ne znam. Al' mislim ipak da je to ono nešto u osobi i u ljudima, a ne da je... Da nema tol'ko veze sa Internetom“ (S_05).

Iz njihovih odgovora uviđamo kako zastupaju tradicionalno stajalište kada je riječ o produbljenju vjere što možemo povezati s tim da upravo sugovornici/ice S_03 i S_05 rodom dolaze iz mjesta sa oko 500 stanovnika. Na temelju toga, njihovo tradicionalno stajalište o produbljenju vjere putem interneta možemo povezati s tim što sugovornici/ice dolaze iz manjih, integriranih naselja gdje se religija shvaća upravo u obliku koje podrazumijeva provođenje institucionalne religijske prakse.

Odgovori većine sugovornika/ica sugeriraju kako općenito smatraju da bi Crkva na Internetu trebala u najvećoj mjeri služiti kao pomoć za ostvarivanje boljeg doživljaja vjere. Ističu kako vjera i dalje svoje temelje ima u onom tradicionalnom obliku samog odlaska na misu i crkvene obrede, što ističu i Novak i Valković (2016) kada govore o „kulturi knjige“ koja je vezana za sam odlazak u crkvu i tumačenje Biblije.

„Smatram, sa religijskog stajališta smatram potrebnim zato što je sve više mladih a i starih se služe internetom, pogotovo da ne govorim da ja vidim časne sestre koje idu ulicom i tipkaju po mobitelu (...) Smatram pogodnim i smatram da će više ljudi moć istražiti svoju vjeru pomoću interneta nego pomoću... Zato što ako već idu u Crkvu, Internet im neće naškoditi...“ (S_01).

„Pa mislim da je to dosta korisno, baš što sam rekla, ovisi tko je iza toga, ali ajmo sad reć' da je osoba koja stvarno je u tome i to razumije i može drugima pomoć uč u to otajstvo (...) Ima dosta svećenika koji imaju svoje stranice na facebooku i na taj način nam, obavještavaju nas o ne znam, opisu evanđelja svaki dan tako da dosta, dosta pomaže to“ (S_02).

No, kada je riječ o pitanju je li pogodno ili nepotrebno Crkvu uključivati na Internet, njihova se mišljenja razilaze. Iako sugovornici/ice općenito smatraju Internet kao pomoć u prakticiranju same vjere, u njihovim odgovorima nalazimo razlike s obzirom na to koliko je to zapravo pogodno. Uzevši to u obzir, možemo uvidjeti kako S_01, S_02 i S_04 smatraju da je uključivanje Crkve na Internet iznimno pogodno te da može uvelike pomoći svima onima koji su voljni komunicirati s drugima u virtualnom svijetu i produbljevati vlastitu vjeru tim putem što sugerira i Strujić (2017) kada navodi da Crkva na Internetu ističe mogućnost

evangelizacijskog djelovanja te zajedničko susretnište za brojne ljude gdje članovi mogu pružiti značajan doprinos jedni drugima.

„Pa mislim da je pogodno zato što, a kao što sam rekla pomaže ti stalno, jednostavno vodi te, vuče te i ima Don Damir Stojić, on je baš jako dobar studentski ovaj svećenik koji drži te vjeronauke u Zagrebu, ali i mi svi ostali koji nismo u Zagrebu imamo mogućnosti to čut preko YouTube-a ili vidjet ukratko taj njegov, ne znam, tu njegovu propovijed na Facebook-u“ (S_02).

„Pa sve te stranice i forumi i oni događaji na fejsu... Ljudi to stvarno puno prate i komentiraju jer, mislim, pitanje religije je uvijek bilo jako aktualno i mislim da je ljudima lakše kad vide u tim komentarima da ih drugi podržavaju u nekim stajalištima i da se slažu s njima oko neke teme i daju im savjete. Uvijek možeš dobit neku novu perspektivu za bilo koji problem“ (S_04).

U odnosu na sugovornike/ice S_01, S_02 i S_04, sugovornici/ice S_03 i S_05 iznose nešto drugačija stajališta. Oni pak ističu kako je Internet, općenito govoreći danas, potreban i kako bi se Crkva trebala služiti njime, ali na način da komunikacija s drugima i samo produblјivanje vjere ostane u realnom, a ne u virtualnom svijetu s čime slažu i Burilović i Tanjić (2013) kada navode da je crkvena zajednica nezamisliva bez samog iskustva susretom uživo, te također i Palac (2015) u isticanju toga da se komunikacija započeta u virtualnom svijeta treba prenijeti u stvarni život ljudi:

„U suvremenom dobu internet je, naravno, potreban. Međutim, crkva bi se trebala njime služiti na način da ipak ostane realna zajednica ljudi, a ne virtualna poput društvenih mreža“ (S_03).

Međutim, na pitanje o tome treba li se Crkva promovirati na Internetu, većina sugovornika/ica odgovara potvrdno, s čime se slaže i Palac (2015) kada ukazuje na nužnost same Crkve da se promovira na Internetu te tim putem pruži neko novo iskustvo vjere.

„Svatko ima šansu, svatko može prosudit što želi gledat i što želi čitat i to je neki temeljni postulat interneta da je sve dostupno i niko ti ne može reć šta ćeš ti čitat a šta nećeš. Postoje objektivniji izvori, postoje subjektivniji izvori tako da ako se dopusti bilo kome da ikakvu ideologiju širi ili ikakvo stajalište ima na internetu, zašto to i crkva ne bi smjela?“ (S_01).

„...internet je samo sredstvo priko kojeg se to radi, ljudi prikupljaju ljude u vjeru, to je tako bilo i ja mislim da je to jedini način kako se nekoga kvalitetno privuče na vjeru“ (S_04).

„Moje mišljenje je da je to samo u svrhu neke te njihove propagande i puno drugačije nekim načelima koje crkva prakticira, ali u pozitivnom smislu...Na internetu si nekak' slobodniji i imaš više toga za birat“ (S_05).

Mazza (2002) navodi kako je komunikacija među ljudima u suvremenom vremenu jedna od najvažnijih značajki te time preispituje može li se danas o virtualni svijet poistovjetiti sa stvarnošću. Crkva se konstantno osuvremenjuje tako da uspije pružiti lakši pristup informacijama i lakše upoznavanje sa religioznim sadržajem za svim članovima. Isto tako, i većina sugovornika/ica navodi kako Crkva korištenjem Internetom može uvelike poboljšati komunikaciju i doživljaj prema religiji, naročito kod mladih.

„Da. Smatram. Zato što Crkva se dosta bavi humanitarnim radom i dosta... kol'ko god ima krivih stvari u Crkvi ima i dobrih i oni pomažu ljudima. Humani su i humanitarci su pa tako ako mladi vide te pozitivne strane crkve, mislim da bi ih to moglo privuće“ (S_01).

„Pa naravno. Pa mislim da i bi, jednostavno to sad ovisi od osobe do osobe i u kakvom društvu se kreće, ali svakako mislim da bi to pospješilo i širenje zajednica i napunilo bi i crkve i duhovne obnove i sve tako da dosta je od važnosti staviti obavijest zato što ima... Desi se da ima dosta dobrih događaja a da to niko ne zna i onda jednostavno požališ, mislim nisi bio. U istom si gradu, a nisu to razglasili“ (S_02).

„Komunikacija bi se mogla poboljšati, posebno komunikacija crkve s mlađim vjernicima“ (S_03).

„Da, al' tu opet treba bit oprezan jer tu su i sve te neke opasnosti koje Internet nosi sam po sebi pa ono...“ (S_05).

No, unatoč pozitivnim stavovima o poboljšanju komunikacije i samopromociji Crkve na Internetu te općenito lakšoj dostupnosti informacijama o održavanju crkvenih obreda, većina sugovornika/ica ne smatra da bi to privuklo mlade na veću prisutnost na tradicionalnom Crkvenim obredima što je jasno vidljivo iz sljedećih citata:

„...mislim da bi manje prisustvovali (...) Zato što bi na internetu dobivali... ne bi dobivali stajalište samo jedne osobe. Na internetu bi dobivali stajalište i... i, i, i, i sakristiju i sve od strane više izvora, znači od strane više ljudi, od strane neke zajednice, ne samo od izoliranog jednog svećenika recimo. Sad sam minimalistički to

prikazao ali mislim da bi.. da će se, ko što i vidimo trend da se smanjuje odlazak mladih u Crkvu, mislim da je za to dosta zaslužan Internet, ali ne u lošem smislu nego čak i u dobrom...“ (S_01).

„Pa... što se tiče tih informacija o održavanju obreda... Hm, smatram da netko tko ne želi doć' na crkveni obred da neće doć' čak ni ako zna točno vrijeme, ako netko ne želi to ić' na misu onda neće ni posjetit tu stranicu na kojoj piše u koliko sati se održava misa. Informacije o crkvi bit će, naravno, dostupnije većem broju ljudi na internetu, al' mislim da to neće previše utjecat na to da netko postane ili prestane biti religiozan...“ (S_03)

„Ne, ja mislim da odlaženje na obrede dolazi uz odgoj iz kuće, mislim da tu Internet malo toga može promijenit“ (S_04).

„...mislim da ne bi jer je sve stvar volje“ (S_05).

7. Zaključak

Kroz povijest religija je oduvijek bila prisutna u životima ljudi diljem svijeta. No, tek na pragu 21. stoljeća pred Crkvu, kao tradicionalnu instituciju, postavljen je jedinstveni izazov koji pretpostavlja integriranje tradicionalne Crkve sa suvremenom tehnologijom koju donosi suvremeno doba. U današnjoj kulturi komunikacijska tehnologija zauzima iznimno važno mjesto, posebice zato što novi mediji oblikuju živote ljudi na gotovo svim razinama te se time dovodi u pitanje treba li i Crkva ići u korak s vremenom. Iz provedenog istraživanja možemo jasno zaključiti kako studenti čiji je interes usmjeren studiranju teologije smatraju da se Crkva generalno treba uključivati na Internet te da se putem tog virtualnog svijeta dakako može produbiti religijsko iskustvo kod ljudi. Oni vide Internet kao pozornicu koja otvara mnoštvo mogućnosti i izbora, a na nama je da sami izaberemo. Upravo iz toga uviđamo kako mladi cijene slobodu izbora i slobodu komunikacije s drugima. Crkva svoje temelje i dalje ima u onom izvornom, tradicionalnom obliku, ali s razvojem tehnologije Internet počinje zadirati u te temelje vrlo snažno i u vrlo kratkom vremenskom razdoblju. To nas dakako navodi da se upitamo hoće li u budućnosti uopće i postojati više ta tradicionalna Crkva ili će je tehnologija prožeti u cijelosti.

8. Prilozi

Prilog 1. Obavijest o istraživanju

Poštovani/a,

Pozvani ste sudjelovati u istraživanju za potrebe izrade završnog rada na Odjelu za sociologiju Sveučilištu u Zadru. Tijekom akademske godine 2017./2018. istraživanje provode studenti i studentice u sklopu nastavnog kurikuluma 6. semestra studija sociologije. Tema istraživanja je Crkva na Internetu.

Intervju će biti sniman diktafonom i transkribiran. Ako želite, moći ćete ga dobiti na uvid kako biste mogli utvrditi vjerodostojnost navedenih odgovora. Također, možete dobiti audio zapis našeg razgovora.

Vaš identitet i povjerljivost Vaših odgovora bit će u potpunosti zaštićeni. Vaš identitet će znati samo osoba s kojom ste razgovarali. U bilo kojim pisanim materijalima koji će se temeljiti na razgovoru s Vama, bit ćete predstavljeni pod pseudonimom. Ako želite, na uvid ćete moći dobiti izvještaj istraživanja, kao završni pisani rad u kolegiju.

Za bilo kakve daljnje informacije, možete me bez oklijevanja kontaktirati na broj mobitela: _____ ili putem elektronske pošte _____.

Prilog 2. Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju

Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju

u sklopu kolegija Završni rad, ak.god. 2017./2018.

Ime sugovornika/ce: _____

Istraživač/ica: _____

1. Pristajem sudjelovati u istraživanju. Obaviješten/a sam o pojedinostima istraživanja i o njima posjedujem odgovarajuće pisane i usmene informacije.
2. Ovlašćujem istraživača/icu da koristi podatke dobivene putem intervjua.
3. Potvrđujem da:
  - a) Razumijem da je moje sudjelovanje dobrovoljno i da se mogu povući u bilo koje vrijeme bez navođenja razloga i bez ikakvih posljedica.
  - b) Podaci intervjua bit će korišteni isključivo u svrhu ovog istraživanja.
  - c) Povjerljivost podataka zajamčena mi je prema etičkim pravilima znanstvenog rada.
  - d) Obaviješten/a sam da će intervju biti sniman diktafonom i transkribiran.
  - e) Razumijem da nijedan dio razgovora koji će biti korišten za publikacije neće sadržavati podatke koji bi mogli ukazivati na moj identitet.
  - f) Razumijem da će podaci iz razgovora (transkripti i audio snimke) biti sigurno pohranjeni na primjeren način.

Potpis _____

(Sugovornik/ca)

Potpis: _____

(Istraživač/ica)

Mjesto i datum: _____

Prilog 3. Protokol istraživanja

1. Što studirate
2. Zašto ste se odlučili za taj studij?
3. Jeste li studirali nešto prije toga?
4. Jeste li zadovoljni studijem?
5. Utječe li to što studirate (teologiju) na vaš odnos prema crkvi/religioznosti?
6. Jeste li religiozni?
7. Idete li u crkvu i ako da koliko često?
8. Smatrate li odlazak u crkvu i pohađanje crkvenih obreda važnom sastavnicom u vašem životu? Zbog čega?
9. Posjećujete li internetske stranice sa vjerskim sadržajima?
10. Koristite li se internetom u svrhu prikupljanja informacija o religijskom sadržaju i održavanju crkvenih obreda?
11. Smatrate li da se putem interneta može produbiti vjera?
12. Kakvo je vaše mišljenje o crkvi na internetu?
13. Smatrate li to pogodnim ili nepotrebnim u suvremenom dobu?
14. Smatrate li da bi se crkva trebala koristiti internetom u svrhu vlastite promocije i time privlačiti ljude?
15. Smatrate li da bi crkva korištenjem internetom mogla poboljšati komunikaciju i doživljaj ljudi prema religiji?
16. Mislite li da bi mladi pomoću lakše dostupnosti informacijama o održavanju crkvenih obreda i informacija o samoj crkvi više prisustvovali obredima? (bi li to utjecalo na njihovu religioznost?)

Prilog 4. Kodna lista

	S01	S02	S03	S04	S05
Studij?	Teologija/filozofija	Teologija/filozofija	Teologija/povijest	Teologija/etnologija i antropologija	Teologija/latinski
Zašto baš taj studij?	Komplementarna s filozofijom	Nakon duhovne obnove	Da više naučim o religiji	Radi bliskosti s vjerskom tematikom	Želi naučiti više o vjeri
Nešto prije tog studija?	Geografija	Ne	Ne	Ne	Ne
Zadovoljstvo studijem	Da	Da	Da	Nije loše, no može i bolje	Da
Utječe li to što studirate (teologiju) na vaš odnos prema crkvi/religioznosti?	Da (kritički stav)	Da. Pomaže u tom odnosu s Crkvom i drugim ljudima	Da	Da, ali bio je religiozan i prije	Da
Jeste li religiozni?	Ne	Da	Da	Da	Da
Idete li u crkvu i koliko često?	Jako rijetko	Svaku nedjelju	Bar 3 puta mjesečno	Svaki tjedan i za blagdane	Ne, jer ne vjeruje u Crkvu kao instituciju
Smatrate li odlazak u crkvu i pohađanje crkvenih obreda važnom sastavnicom	Ne. Podloga svećenicima (propagandu svojih ideja)	Da. Motiviraju žrtva.	Da. Smatra da kao vjernik treba voditi računa o tome	Da, dovoljno važnom	Ne, jer ne smatra da bi ju učinilo većim vjernikom

u vašem životu? Zbog čega?					
Posjećujete li internetske stranice sa vjerskim sadržajima?	Iz znatiželje, provjeravanje izvora, zaraženost virusima	Zbog poruka koje nam gospa daje	Ponekad	Da	Da, nekad
Koristite li se internetom u svrhu prikupljanja informacija o religijskom sadržaju i održavanju crkvenih obreda?	Da	Za faks	Rijetko	Da, ponekad (za faks)	Da, za faks najviše
Smatrate li da se putem interneta može produbiti vjera?	Svako stajalište se preko interneta može produbiti	Može produbiti, ovisi tko vodi stranicu	Ne. Potreban je razgovor s	Da, ima odličnih tekstova	Zavisi od čovjeka do čovjeka
Kakvo je vaše mišljenje o crkvi na internetu?	Internet produbljuje vidike	Jako korisno	Crkva je prvenstveno zajednica ljudi. Internet jedino kao pomoć	Crkva se treba digitalizirati	U svrhu propagande i potpuno drugačije načelima koje crkva prakticira, ali u pozitivnom smislu

Smatrate li to pogodnim ili nepotrebnim u suvremenom dobu?	Potrebno	Potrebno	Potrebno, ali samo ako ne prevlada nad stvarnim druženjem	Poprilično potrebno	Potrebno, ali samo za mlade
Smatrate li da bi se crkva trebala koristiti internetom u svrhu vlastite promocije i time privlačiti ljude?	Da. Sloboda izbora	Da. Naglasak na trojedinog Boga, na sadržaj Crkve	Sve više od objavljivanja časopisa je suvišno	Da, to je jedini način da privuče ljude	Da
Smatrate li da bi crkva korištenjem internetom mogla poboljšati komunikaciju i doživljaj ljudi prema religiji?	Da. Humanitarni rad	Da. Stranice omogućuju druženje	Da. Pogotovo s mladima. Neće utjecati na doživljaj prema religiji	Da, mogla bi sigurno	Da, ali na krivi način
Mislite li da bi mladi pomoću lakše dostupnosti informacija o održavanju	Ne. Na Internetu imaju više izvora	Da. Napunilo bi Crkve	Ne.	Ne, to dolazi iz odgoja od kuće	Ne bi jer je sve stvar volje

crkvenih obreda i informacija o samoj crkvi više prisustvovali obredima? (bi li to utjecalo na njihovu religioznost?)					
--	--	--	--	--	--

Prilog 5. Opis sugovornika

	Mjesto održavanja intervjua	Spol	Vrijeme trajanja intervjua	Datum	Studij	Dob sugovornika/ce
S_01	Zadar (privatni prostor)	Muško	18 min	30.5.2018.	Filozofija/teologija	22
S_02	Zadar (u kafiću)	Žensko	12 min	06.06.2018.	Filozofija/teologija	20
S_03	Zadar (u kafiću)	Muško	10 min	16.06.2018.	Povijest/teologija	21
S_04	Zadar (privatni prostor)	Muško	12 min	05.07.2018.	Antropologija i etnologija/teologija	25
S_05	Zadar (u kafiću)	Žensko	9 minuta	06.09.2018.	Latinski/teologija	22

9. Literatura

1. Burilović, Silvana i Tanjić, Željko (2013). „Kršćanstvo i Internet – izazov za teologiju?“, *Crkva u svijetu: Crkva u svijetu*, 48 (1):88-106
2. Gazda, Imrich i Kulla, Albert (2013). „The use of new media in the catholic church (Korištenje novih medija u katoličkoj crkvi)“, *Informatologija*, 46 (3): 232-239
3. Gusić, Valentina i Skoko, Božo (2013). „Novi mediji u službi evangelizacije i u životu župne zajednice – primjena u župama Zagrebačke nadbiskupije“, *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 11 (2): 193-213
4. Nikodem, Krunoslav (2011). „Religija i crkva. Pitanja institucionalne religioznosti u suvremenom hrvatskom društvu“, *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline*, 20 (1): 5-30
5. Novak, Krunoslav i Valković, Jerko (2016). „Religija i Internet – Novi izazovi življenja vjere“, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 71 (3): 389-402
6. Mazza, Franco (2002), „Nove tehnologije u službi evangelizacije“, *Kateheza: časopis za vjeronauk u školi, katehezu i pastoral mladih*, 24 (2): 122-133
7. Moro, Dušan (2003). „Crkveno zajedništvo – znak, zadaća i ekumenski izazov“, *Bogoslovska smotra*, 72 (4): 635-654
8. Palac, Nenad (2015). „Hrvatske (nad)biskupije na društvenim mrežama“, *u svijetu: Crkva u svijetu*, 50 (2): 324-344
9. Strujić, Jure (2017). „Internet i evangelizacija – izazovi i mogućnosti“, *Crkva u svijetu: Crkva u svijetu*, 52 (3): 475-500
10. Strujić, Jure (2016). „Društvene mreže, evangelizacija i kateheza“, *Bogoslovska smotra*, 86 (2): 441-462
11. Internet Worldstats (2018) *Internet Worldstats* [online], dostupno: <https://www.internetworldstats.com/stats.htm> [posjećeno 7. rujna 2018].
12. N1 info (2017) *Ovo su geekatolici koji Evanđelje šire na društvenim mrežama* [online], dostupno: <http://hr.n1info.com/a198036/Vijesti/Mi-smo-geekatolici.-Evanđelje-sirimo-na-Facebooku-Twitteru.html> [posjećeno 7. rujna 2018].